

Date: 23rd June-2026

**TA'LIM SIFATI INDEKSINI (QUALITY INDEX) ISHLAB CHIQUISH VA UNING
DETERMINANTLARI**

Qurbonov Azizbek Ulug`bekovich
Buxoro davlat universiteti o`qituvchisi

Ta'lim sifati masalasi bugungi kunda nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ham muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida baholanmoqda. Globallashuv, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga bo'lgan ehtiyoj, mehnat bozori talablarining o'zgarishi hamda oliy ta'lim tizimining institutsional transformatsiyasi ta'lim sifatini yanada chuqurroq va aniqroq baholash zaruratini yuzaga keltirdi. Ayniqsa, ta'lim sifatini faqat alohida statistik ko'rsatkichlar yoki yakuniy natijalar asosida emas, balki kompleks yondashuv asosida aniqlash zarurati ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, ta'lim sifati indeksini (*Quality Index*) ishlab chiqish zamonaviy ta'lim boshqaruvi va monitoringi uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim sifati ko'p qirrali va murakkab kategoriya bo'lib, uning mazmuni turli ilmiy maktablar tomonidan har xil talqin qilinadi. Ba'zi tadqiqotchilar ta'lim sifatini talabning o'quv natijalari bilan bog'lab izohlasa, boshqalari uni ta'lim jarayonining samaradorligi, resurslar ta'minoti, pedagogik muhit va boshqaruv tizimi bilan chambarchas aloqador deb hisoblaydi. Shu sababli ta'lim sifatini yagona yoki oddiy ko'rsatkich orqali aniqlash qiyin. Aynan mana shu murakkablik sifatni baholashda integrallashgan indeks modelidan foydalanish zaruratini kuchaytiradi.

Quality Index mohiyatan ta'lim tizimining turli jihatlarini yagona ko'rsatkichga jamlovchi analitik vositadir. Bunday indeksning afzalligi shundaki, u ta'lim sifati bilan bog'liq ko'plab omillarni umumlashtirib, muassasa, fakultet yoki ta'lim dasturining holatini qiyosiy va dinamik ravishda baholash imkonini beradi. Ya'ni, indeks faqat ma'lum davrdagi natijani emas, balki sifatning o'zgarish sur'ati, ichki zaxiralari va muammoli nuqtalarini ham ko'rsatishga xizmat qiladi.

Ta'lim sifati indeksini ishlab chiqishda, avvalo, uning metodologik asoslarini to'g'ri belgilash lozim. Har qanday indeks ilmiy asoslangan indikatorlar tizimiga tayanishi kerak. Bu indikatorlar ta'lim tizimining turli jihatlarini qamrab olishi, o'lchanadigan, taqqoslanadigan va amaliy jihatdan dolzarb bo'lishi zarur. Odatda ta'lim sifati indeksini shakllantirishda indikatorlar bir necha yirik bloklarga ajratiladi. Birinchi blok akademik natijalarni o'z ichiga oladi. Bunga talabalar o'zlashtirish darajasi, GPA ko'rsatkichlari, bitiruvchilar ulushi, fanlarni muvaffaqiyatli yakunlash darajasi, test natijalari va kompetensiyalarning shakllanish holati kiradi.

Ikkinchi blok professor-o'qituvchilar salohiyati bilan bog'liq ko'rsatkichlardan iborat bo'ladi. O'qituvchilarning ilmiy darajasi, ilmiy maqolalar soni, metodik tayyorgarligi, dars berish mahorati, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash darajasi ta'lim sifatining eng muhim determinantlaridan hisoblanadi. Chunki ta'lim sifati bevosita o'quv jarayonini tashkil etuvchi pedagogik subyektlarning salohiyatiga bog'liq.

Date: 23rd June-2026

Uchinchi blok ta'lim jarayonining sifati bilan bog'liq. Bu yerda o'quv dasturlarining zamonaviyligi, fanlar mazmunining amaliyot bilan uyg'unligi, dars o'tish metodlarining interaktivligi, baholash mezonlarining shaffofligi hamda o'quv yuklamalarining me'yoriy taqsimoti alohida ahamiyatga ega. Ta'lim jarayoni to'g'ri tashkil qilinmagan sharoitda, hatto kuchli kadrlar va yaxshi infratuzilma mavjud bo'lsa ham, kutilgan sifat natijasiga erishish qiyin bo'ladi.

To'rtinchi blok infratuzilma va resurslar bilan bog'liq ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy auditoriyalar, laboratoriyalar, kutubxonalar, elektron ta'lim resurslari, raqamli platformalar, internet tarmog'ining sifati va texnik vositalardan foydalanish imkoniyati sifatli ta'limni ta'minlashning moddiy asosini tashkil qiladi. Ayniqsa, raqamlashtirish jarayonlari kuchaygan hozirgi davrda raqamli infratuzilmasiz ta'lim sifatini yuqori darajada tasavvur qilish mushkul.

Beshinchi blok institutsional samaradorlik bilan bog'liq ko'rsatkichlardan iborat bo'ladi. Jumladan, bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanganlik darajasi, ish beruvchilar fikri, akkreditatsiya natijalari, milliy va xalqaro reytinglardagi o'rin, ichki sifat monitoringining samaradorligi hamda boshqaruv tizimining shaffofligi ana shunday ko'rsatkichlardandir. Bu omillar ta'lim muassasasining nafaqat ichki, balki tashqi samaradorligini ham aks ettiradi.

Indeks ishlab chiqishda muhim bosqichlardan biri indikatorlarni tanlash bilan cheklanib qolmaydi, balki ularni yagona mezonga keltirishni ham talab qiladi. Chunki turli ko'rsatkichlar turli o'lchov birliklarida ifodalanadi. Masalan, GPA 4 yoki 5 ballik tizimda baholanishi mumkin, bitiruvchilar bandligi foizlarda ifodalanadi, ilmiy maqolalar soni esa natural ko'rsatkich hisoblanadi. Shu bois ularni qiyoslash uchun normalizatsiya qilish zarur. Ilmiy adabiyotlarda bu jarayon uchun min-max normalizatsiya, z-transformatsiya yoki standartlashtirish usullari keng qo'llanadi. Normalizatsiya indikatorlarni yagona diapazonga keltiradi va ularning umumiy indeksdagi ulushini hisoblash imkonini beradi.

Shundan so'ng indikatorlarga vazn koeffitsiyentlari beriladi. Barcha ko'rsatkichlar bir xil ahamiyatga ega bo'lmasligi sababli ularni vaznlash ilmiy jihatdan asosli bo'lishi kerak. Vaznlarni aniqlashda ekspert baholash, Analitik Ierarxiya Jarayoni, faktor tahlili yoki regressiya modellaridan foydalanish mumkin. Masalan, ayrim hollarda akademik natijalar va o'qituvchilar salohiyatiga ko'proq ulush berilishi mumkin, boshqa sharoitda esa mehnat bozori talablari va bitiruvchilar bandligi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu esa indeks modelining kontekstual moslashuvchanligini ta'minlaydi.

Ta'lim sifati indeksining ilmiy asoslangan bo'lishi uning determinantlarini to'g'ri aniqlashga ham bog'liq. Determinantlar - bu indeks qiymatiga bevosita yoki bilvosita ta'sir qiluvchi omillardir. Ularni shartli ravishda ichki va tashqi determinantlarga ajratish mumkin. Ichki determinantlar ta'lim muassasasining bevosita nazorati va boshqaruvi ostida bo'lgan omillarni qamrab oladi. Tashqi determinantlar esa muassasadan tashqarida shakllanadi, biroq uning faoliyati va natijalariga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Ichki determinantlar ichida eng muhim omillardan biri professor-o'qituvchilar salohiyatidir. Pedagogning chuqur ilmiy bilimi, metodik tayyorgarligi, kommunikativ

Date: 23rd June-2026

kompetensiyasi va talaba bilan samarali ishlash qobiliyati ta'lim sifatining asosiy tayanchi hisoblanadi. O'qituvchining innovatsion pedagogik metodlarni qo'llay bilishi, raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmasi va amaliyot bilan integratsiyalashgan yondashuvi ham Quality Index ko'rsatkichlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Yana bir muhim ichki determinant - talabalar motivatsiyasi va akademik faolligidir. Talabaning darslarga muntazam qatnashishi, mustaqil ta'lim bilan shug'ullanishi, tadqiqot faoliyatiga qiziqishi va kasbiy rivojlanishga intilishi o'quv natijalarini yaxshilaydi. Shu bois ayrim ilmiy yondashuvlarda talabaning individual ta'lim trayektoriyasi va o'quv faolligi ham indeksning muhim komponenti sifatida qoraladi.

Ta'lim jarayonining tashkiliy sifati ham determinant sifatida alohida o'ringa ega. O'quv rejalari va dasturlarining zamonaviyligi, baholash tizimining shaffofligi, dars jadvalining maqbulligi, o'quv yuklamasining mutanosibligi va talabalar uchun yaratilgan akademik muhitning sog'lomligi sifat natijalariga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qiladi. Shuningdek, ichki sifat monitoringi tizimining mavjudligi va uning samarali ishlashi ham indeksning ishonchliligini oshiradi.

Moddiy-texnik baza va raqamli infratuzilma ichki determinantlarning yana bir muhim guruhini tashkil etadi. Zamonaviy texnologik vositalar, laboratoriya jihozlari, kutubxona fondi, elektron ma'lumotlar bazalari va masofaviy ta'lim platformalari ta'lim sifatining amaliy asosidir. Bugungi kunda raqamli resurslarsiz samarali ta'lim jarayonini tashkil etish qiyin. Ayniqsa, gibrid va onlayn ta'lim shakllari rivojlanayotgan bir paytda, bu omilning roli yanada ortmoqda.

Institutsional boshqaruv sifati ham muhim determinant sanaladi. Strategik rejalashtirish, ichki nazorat mexanizmlari, sifatni ta'minlash bo'limlarining faoliyati, ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish tizimi va boshqaruvning shaffofligi ta'lim natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi. Boshqaruv sifati yuqori bo'lgan muassasalarda resurslardan oqilona foydalanish, muammolarni erta aniqlash va samarali chora ko'rish imkoniyati kuchli bo'ladi.

Tashqi determinantlarga kelsak, ulardan biri ijtimoiy-iqtisodiy muhitdir. Talabalarining oilaviy daromadi, yashash sharoiti, hududiy imkoniyatlar va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari ta'lim natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy tengsizlik kuchli bo'lgan muhitda ta'lim sifati ko'rsatkichlari ham bir tekis bo'lmasligi mumkin. Shu sababli ta'lim sifati indeksini hisoblashda ayrim tashqi omillarini ham inobatga olish ilmiy jihatdan to'g'ri bo'ladi.

Mehnat bozori talablari ham tashqi determinantlarning muhim qismi hisoblanadi. Agar ta'lim dasturlari mehnat bozori ehtiyojlari bilan mos kelmasa, bitiruvchilarning bandligi pasayadi, ish beruvchilar qoniqishi kamayadi va bu holat umumiy sifat ko'rsatkichiga salbiy ta'sir qiladi. Shuning uchun Quality Index modelida bitiruvchilarning ishga joylashish darajasi va kasbiy mosligi muhim indikatorlardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Davlat ta'lim siyosati, normativ-huquqiy hujjatlar va akkreditatsiya talablari ham ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Milliy standartlar, moliyalashtirish mexanizmlari, grant va kvota tizimi, sifat nazoratiga oid me'yorlar oliy ta'lim muassasalarining faoliyat

Date: 23rd June-2026

yo‘nalishini belgilaydi. Shu bilan birga, xalqaro reyting va akkreditatsiya tizimlari ham muassasalarni sifat ko‘rsatkichlarini oshirishga undovchi tashqi bosim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Ta‘lim sifati indeksini ishlab chiqishning amaliy ahamiyati juda katta. Birinchidan, bu indeks oliy ta‘lim muassasasining real holatini aniqlash va vaqt bo‘yicha dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Ikkinchidan, fakultetlar, yo‘nalishlar yoki hududlar kesimida qiyosiy tahlil o‘tkazish uchun qulay vosita bo‘lib xizmat qiladi. Uchinchidan, indeks boshqaruv qarorlarini qabul qilishda dalillarga asoslangan yondashuvni kuchaytiradi. Natijada resurslarni samarali taqsimlash, zaif yo‘nalishlarni aniqlash, o‘quv dasturlarini takomillashtirish va sifat monitoringini institutsional darajada mustahkamlash imkoniyati paydo bo‘ladi.

Shuningdek, Quality Index ta‘lim siyosatini shakllantirishda ham muhim analitik vosita bo‘lishi mumkin. Uning yordamida hududlar, muassasalar yoki ta‘lim dasturlari kesimida umumiy tendensiyalar aniqlanadi, strategik rivojlanish yo‘nalishlari belgilanadi va moliyaviy hamda tashkiliy qarorlar ilmiy asosda qabul qilinadi. Bu esa ta‘lim sifatini oshirishga qaratilgan islohotlarning samaradorligini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, ta‘lim sifati indeksini ishlab chiqish bugungi oliy ta‘lim tizimida sifatni baholashning muhim ilmiy-amaliy vositasidir. U ta‘lim sifati bilan bog‘liq ko‘plab ko‘rsatkichlarni yagona integrallashgan mezonda birlashtiradi, sifat monitoringini tizimlashtiradi va boshqaruv qarorlarini dalillarga asoslangan holda takomillashtirishga xizmat qiladi. Bunda indeksning ilmiy asoslangan bo‘lishi indikatorlarning to‘g‘ri tanlanishi, ularning vaznlashuvi va determinantlarning chuqur tahlil qilinishiga bog‘liq. Shunday ekan, Quality Index modelini yaratish va uni oliy ta‘lim amaliyotiga joriy etish sifatni boshqarishning zamonaviy va samarali yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Harvey, L., Green, D. *Defining quality. Assessment and Evaluation in Higher Education*, 1993.
2. Tam, M. *Measuring quality and performance in higher education. Quality in Higher Education*, 2001.
3. Sallis, E. *Total Quality Management in Education*. Routledge, 2014.
4. Biggs, J., Tang, C. *Teaching for Quality Learning at University*. Open University Press, 2011.
5. OECD. *Education at a Glance*. OECD Publishing, 2023.
6. UNESCO. *Global Education Monitoring Report*. Paris, 2022.
7. Marginson, S. The worldwide trend to high participation higher education. *Higher Education*, 2016.

